

FAALİYET DEVİR HIZI RASYOLARININ HESAPLANMASINDA ÖZELLİKLI DURUMLAR VE UYGULAMADA YAŞANAN SORUNLAR

Mehmet BEYCAN*

ÖZET

Oran (Rasyo) analizi, işletmelerde finansal performansın ölçümünde kullanılan yaygın ve önemli bir tekniktir. Faaliyet Devir Hızı oranları, işletme faaliyetlerinin etkinliğini ölçmeye yarayan pratik birer tahlil aracı olarak rasyo analizinde önemli yere sahiptir. Bu rasyoların hesaplanmalarında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar mevcuttur. Bu çalışmada söz konusu rasyoların ne anlama geldiklerinden kısaca bahsedilmiş, ayrıca devir hızı rasyolarının hesaplanmasında özellik arzeden hususlar vurgulanmıştır. Yapılan anket çalışmasıyla Türkiye’de uygulamacıların bu rasyoları kullanımları hakkında bilgi sahibi olmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rasyo Analizi, Faaliyet Devir Hızı Rasyoları

Jel Kodları: M40, M41

ABSTRACT

Ratio analysis is a common and important technique for evaluating financial performance of businesses. Turnover ratios have significant place among ratio analysis for evaluating efficiency of business operations. There are some points to be considered for evaluating these ratios. In this study the meanings of foregoing ratios are briefly explained, also the important points for calculating the turnover ratios are emphasized. It is aimed to have knowledge about the usage of these ratios in Turkey by practitioners, by conducting questionnaire.

Keywords: Ratio Analysis, Turnover Ratios

Jel Classifications: M40, M41

* Mali Analist, T. Vakıflar Bankası T.A.O., Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme A.B.D. Doktora Programı Öğrencisi, mehmetbeycan@gmail.com

1. Giriş

İşletmelerin ticari alacak, borç ve stoklarını etkin bir şekilde yönetip yönetemedikleri konusu gerek mali yapı gerekse likidite analizinde önemli bulunmaktadır. Bu husus özellikle işletmenin nakit akışını ölçme veya planlama aşamasında daha da ön plana çıkmaktadır. Genel olarak rasyo analizinden elde edilen verilerle işletmenin söz konusu kalemlerdeki etkinliğini ölçmek mümkündür. Bilindiği üzere bir işletmenin faaliyet ya da bir diğer ifadeyle çalışma durumunu ölçen göstergeler mevcut olup, bunlar literatürde devir hızı rasyoları olarak adlandırılmaktadır. Ancak yapılan bazı çalışmalarda bu rasyoların pay ve paydalarının net bir şekilde ortaya koyulmadığı gözlenmiştir. Burada özellikle mali tabloları analiz ederek kredibilitiyi ölçmeye çalışan analistlerin ve ayrıca işletmelerinde birer yönetim aracı olarak faaliyet devir hızı rasyolarından yararlanan finans uzmanları/yöneticilerinin bakış açılarını genişletmek önem arz etmektedir.

Kredi piyasalarında artan rekabet derecelendirme (rating) ve skorlama (scoring) gibi yöntemlerin önemini artırmaya devam etmektedir. Ancak derecelendirme sürecinde yapılan detaylı analizlerde nispeten tespiti mümkün olan bazı hesaplama hatalarının, özellikle mali tablo kalemlerini birer veri seti olarak kabul edip, önceden oluşturulan bilgisayar destekli programlara yüklenerek skor sonucu alma sürecinde gözden kaçması kaçınılmazdır. Dolayısıyla çeşitli sektör raporları ve buralarda yer alan analist yorumlarında rastlanılan eksiklikler çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Faaliyet devir hızı rasyolarının kullanımında yapılan hesaplama hataları, bir anket çalışmasıyla ortaya koyulmuş ve söz konusu rasyoların kullanımında dikkat edilmesi gereken ayrıntılar çalışmamızda vurgulanmıştır.

Ülkemizde en yaygın kullanıma sahip olan muhasebe sistemi, vergi kanunlarının da benimsediği, Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği kapsamında oluşturulan sistemdir. Çalışmamızın genel hatları ve örnekler söz konusu tebliğler çerçevesinde oluşan tek düzen hesap planına uygun olarak sunulmuştur. Dolayısıyla uluslararası ve bazı ulusal standartlara göre çözümü bulunmuş olan, hatta sorun yaşanmayan bazı konulara aşağıda yer verilmesinin nedeni geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eden Tek Düzen Hesap Planı'na göre yapılan rasyo analizlerinde dikkat edilmesi gereken noktaları vurgulamaktır.

Faaliyet devir hızı rasyolarının taşıdıkları anlamlar üzerinde çok fazla durulmayan çalışmamızda amacımız faaliyet devir hızı rasyolarının hesaplanmasında özellikli durumlardan bahsetmek ve yaptığımız anket çalışmasıyla uygulamacıların temel yaklaşımları hakkında bilgi vermektir.

2. Faaliyet Devir Hızı Rasyoları

Bir işletmenin temel fonksiyonları; tedarik, üretim, pazarlama, finansman ve yönetim olarak sıralanabilir(Müftüoğlu, 2005:443). Söz konusu fonksiyonlardan tedarik, üretim ve pazarlamanın etkinliği mali analiz açısından değerlendirildiğinde alacak, stok ve borçların yönetim kalitesiyle ölçülebilir. İşletmenin ana faaliyet konusunu oluşturan bu unsurların mali açıdan yönetim kaliteleri ise bazı rasyolar yardımıyla görülebilmektedir.

Faaliyet devir hızları dönemselsel bir tablo olan gelir tablosu ile durum tablosu olan ve belli bir andaki varlık ve kaynakları gösteren bilançonun karşılaştırılması sorunlar yaratıp, bazı yanlışlıklara ve hatalı yorumlara yol açabilir(Akgüç, 2006:421). Aşağıda başta alacak, stok ve borç devir hızı olmak üzere çeşitli faaliyet devir rasyolarının ne anlama geldikleri ve hesaplanmaları sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar anlatılmaktadır.

2.1. Alacak Devir Hızı Rasyosu

Ticari alacakların belirli bir dönemde ortalama tahsilat süresini hesaplamaya yarayan alacak devir hızı rasyosu (ADH);

Kredili Net Satışlar/Ortalama Ticari Alacaklar (Formül 1)

formülüyle hesaplanmaktadır. Alacakların ortalama tahsilat süresi (AOTS) ise;

$360 \text{ gün} / (\text{Formül 1})$ yoluyla bulunur. "Formül 1"de payda, incelenen dönem sonundaki ticari alacak toplamı ile dönem başı ticari alacak toplamının aritmetik ortalamasıyla elde edilir. AOTS, işletmenin satış politikasına ilişkin ipuçları vermekle birlikte alacak tahsil sorununun var olup olmadığına da ışık tutmaktadır.

Ticari alacakların oluşumuna neden olan satışların vadeli yapılmış olması gerektiğinden formülün payında kredili net satışları almak doğruya en yakın sonucu verecektir. Ancak işletme içi analizlerde temini nispeten mümkün olan vadeli satış tutarına kredi analizi yapan finans kuruluşlarının ulaşması pek mümkün olamamaktadır. Diğer yandan, sektörden sektöre farklılık göstermekle birlikte piyasalarda gözlenen ağırlıklı satış yönteminin gerek bir senede bağlı gerekse açık hesap şeklinde ve senetsiz biçimde kredili olduğu göz önüne alındığında formülün payında doğrudan net satış gelirini kullanmak da çok yanlış bir uygulama olmayacaktır. Fakat peşin satışların payının önem taşıdığı işletmelerde net satışların toplamından yola çıkılarak hesaplanan AOTS anlamsız olabilir. Bu durumda işletmenin satışlarının yüzde kaçının peşin olarak yapıldığı yaklaşık olarak biliniyorsa

net satışların toplamının kullanılarak bulunan AOTS'nin vadeli satışların toplam satışlar içindeki oranına bölünmesiyle gerçek AOTS'ye daha yakın bir süre hesaplanabilecektir.

Bununla birlikte uygulamada ve literatürde formülün paydasında incelenen dönem sonu itibariyle oluşan ticari alacak toplamının alındığı görülmektedir. Burada net satış geliri belirli bir süreçte ulaşılan kümülatif rakamı (akım değişken) temsil ederken dönem sonu ticari alacak tutarı (stok değişken) belirli bir gün sonundaki rakamı temsil etmektedir. Dolayısıyla tesadüfi olarak incelenen dönemin sonu olan günden bir gün önce yapılan bir tahsilat ya da müşteri tarafından bir gün sonrasına ertelenen ödeme rasyonun hesaplanmasında yanlış sonuçlar doğurabilecektir. Bunun yanı sıra dönem başından analiz yapılan döneme kadar geçen sürede satış uygulamalarındaki gidilebilecek bir değişiklik de analisti yanlış sonuçlara götürebilecektir. Önceki dönemde piyasa koşulları gereği uzun vadeli ve riskli satış yapmayı net satış gelirinin düşük olmasını göze alan işletmede sonraki dönemde koşulların değişmesi sonucunda ya da alınan yüksek montanlı bir iş kapsamında net satış geliri ve alacak toplamında yüksek oranlı yaşanacak bir artış ortalama ticari alacağın gerçek durumdan çok farklı çıkmasına neden olabilecektir.

İşletme mevsimlik hareketlerin etkisi altında ise ticari alacakların hesap dönemi içerisinde büyük dalgalanmalar göstermesi doğaldır. Bu nedenle bu türdeki işletmelerde ADH'nın daha ince hesaplama yöntemlerinin uygulanması yoluyla bulunacak ortalama ticari alacak tutarına (örneğin ay sonlarında oluşan ticari alacakların toplamının onikiye bölünmesi gibi) oranlanması daha doğrudur. (Akgüç, 2006:432-433) Ayrıca işletmede uzun vadeli ticari alacaklar da varsa ADH oranının paydasına dahil edilmelidir. Aksi takdirde 12 aydan daha uzun vadeli satış yapan işletmelerde ADH yanlış hesaplanmış olacaktır. (Akgüç, 1991:127)

ADH hesaplanırken dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da; yabancı para cinsinden alacaklardaki değerlendirme farklarıdır. Özellikle yabancı para cinsinden satışların yoğun olduğu işletmelerde kur farklarının da analizde dikkat edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Kur hareketlerinin çok yoğun yaşandığı ülkelerde satışın yapıldığı tarihte bilanço tarihi arasındaki kur farkı; özellikle dönerselliğin hakim olduğu bir sektörde faaliyet gösteren işletmeler için net satış geliri ve ticari alacak seviyesi hakkında yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır. Örneğin satışın yapıldığı tarihte (veya dönemde) USD kuru 1,50 TL düzeyinde iken analizin yapıldığı 31.12.20xx tarihinde 1,25 TL veya 1,75 TL gibi noktalarda olması kur değerlemesi sonucunda ADH'nin nispeten daha düşük veya daha yüksek

hesaplanmasına neden olacaktır. Bu durumda temin edilebiliyorsa ticari alacaklardan doğan kambiyo kar veya zararlarının analiz sürecinde dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır.

Ticari alacakların hesaplanmasında Katma Değer Vergisi (KDV) tutarlarına da dikkat çekmek gerekmektedir. ADH formülünün paydasındaki ticari alacak tutarı bünyesinde KDV oranını barındırabilmektedir. Bazı işletmeler veya sektörlerde KDV tutarının peşin alındığı kalan bakiyenin senetli veya senetsiz olarak alacaklara kaydedildiği bilinmekle birlikte bunun çok yaygın bir uygulama olmadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla formülün payındaki net satış rakamları KDV'siz tutarları temsil ettiği için ADH oranı olması gerekenden daha düşük ve AOTS de daha uzun bir süreyi gösterecektir. Bu nedenle satışını yaptığı ürünlerde farklı KDV oranlarının söz konusu olmadığı işletmelerde, KDV tutarının alacaklardan düşülmesi yoluyla ADH hesaplanması daha doğru sonuçlar verecektir. Farklı KDV oranlarına sahip ürünlerin satışı yapılıyorsa, ağırlıklı satışı yapılan ürün grubu da dikkate alınarak, ortalama KDV tutarı hesaplanıp ticari alacak toplamından çıkarılabilir. Ya da KDV tutarı net satış gelirine eklenerek pay ve payda aynı değeri temsil eden bir yapıya kavuşturulabilir.

Buraya kadar ADH'nin hesaplanmasında pay ve paydada yer alan unsurların detayına inmeden sadece hesaplama sürecinde dikkat edilmesi gereken durumlara değindik. Ancak ticari alacakların devir hızının hesabında, ticari alacak toplamı içerisine hangi unsurların alınması gerektiğine dikkat etmek gerekir. Ticari alacakların net toplamından hareket edilirse sonuç yanıltıcı olabilir. Bu nedenle toplama şüpheli ticari alacaklar karşılığı, alacak senetleri reeskontu, verilen depozito ve teminatlar dahil edilmemelidir. Ticari alacakların içerisinde satışlarla ilgili olan hesapların brüt tutarları alınmalıdır(Akdoğan ve Tenker, 2001:629). Bu bölümde verilen bilgi ve örnekler Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne uygun olarak verilmiştir. Bilindiği üzere, 1 Sıra Numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile bu Tebliğ ekinde yer alan Muhasebe Usul ve Esasları 01.01.1994 tarihinden itibaren zorunlu olarak uygulanmak üzere, 26.12.1992 tarih ve Mükerrer 21447 sayılı Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne (MSUGT) göre bilanço gününde, senetli alacakların tasarruf değeri ile değerlendirilmesini sağlamak üzere alacak senetleri için ayrılan reeskont tutarlarının izlenmesinde kullanılan "122 ve 222 nolu Alacak Senetleri Reeskontu" hesapları aktif düzenleyen pasif karakterli hesaplar olup bilanço tarihinde

ticari alacak toplamını azaltmaktadır. Bilanço tarihini izleyen gün, dönemsellik kavramı gereği kapatılması uygun olan bu hesaplar ADH'nin hesaplanmasında ticari alacaklarda değerlendirilmemelidir. Çünkü net satış geliri satış işleminin yapıldığı tutar üzerinden gelir tablosuna yansırken ticari alacağın da mukayyet değer üzerinden analize dahil edilmesi gerekmektedir. Ayrıca işletmelerin müşterilerine fiyatlama yaparken vade farklarını da hesaba kattıklarından senetli alacakların tasarruf değeriyle değil mukayyet değeriyle hesaba katılması daha tutarlıdır. Dolayısıyla senetli alacaklar da senetsiz alacaklar gibi herhangi bir reeskont işlemine tabi tutulmadan kullanılmalıdır.

Sonuç olarak cari ve likidite oranları hesaplanırken alacakların tasarruf değeri ile (bilanço gününe indirgenmiş değer) alınması doğru olduğu halde, faaliyet devir hızlarının, hesaplanmasında ilgili bilanço kalemleri kayıtlı değerleri üzerinden incelenmesi analisti daha tutarlı sonuçlara götürecektir(Akgüç, 1991:127-128). Çünkü gelir tablosundaki net satış gelirleri ve maliyetler mukayyet değeri temsil ederken tasarruf değeri ile hesaplanan bilanço kalemleri vade ve kur farklarını bünyesinde barındırmaktadır.

Ayrıca burada unutulmaması gereken bir konu da gerçek ve tüzel kişiler tarafından işletmeye verilmiş olup ciro edilmemiş olan çeklerin izlendiği "101-Alınan Çekler" hesabındaki ticari işlemlerden doğan çek bedellerinin ticari alacaklar hesap grubu içinde izlenmesi gerektiğidir. Çek, görüldüğünde ödenmesi gereken bir ödeme aracı olmasına karşın Ülkemizde üzerindeki keşide tarihinin ileri bir tarihin girilmesiyle vadeli bir senetmiş gibi kullanıldığı uygulama geçerliliğini korumaktadır. Özün önceliği kavramı gereği alınan ticari işlemlere ilişkin çeklerin ticari alacaklar grubunda izlenmesi gerekmektedir.

11 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (31.07.2003 tarih ve 25185 nolu Resmi Gazete) ile tek düzen hesap planına dahil olan "124 ve 224 Nolu Kazanılmamış Finansal Kiralama Faiz Gelirleri" hesapları işletme tarafından finansal kiralamanın yapıldığı tarihte kiralama işlemlerinden doğan alacaklar ile kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki farkı gösteren henüz kazanılmamış finansal kiralama faiz gelirlerinin izlendiği hesaptır. Finansal kiralama sözleşme tutarı ile finansal kiralamayla ilgili kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki fark "Kazanılmamış Finansal Kiralama Faiz Gelirleri" olarak bu hesaba alacak kaydedilir. Her dönem sonunda gerçekleşmiş olan faiz gelirleri tutarları bu hesaba borç "60- Brüt Satışlar" hesap grubunda ilgili satış geliri hesabına alacak olarak kaydedilir. Ancak, esas faaliyet konusu finansal kiralama olamayan işletmelerce

yapılan finansal kiralama işlemiyle ilgili gerçekleşmiş faiz gelirleri, “64-Diğer Faaliyetlerden Olağan Gelir ve Karlar” hesap grubunda faiz geliri hesabına alacak olarak kaydedilir.

Finansal kiralama faaliyetine ilişkin tüm bu hususlar dikkate alındığında; ana faaliyet konusu finansal kiralama olmayan işletmelerde ticari alacaklar hesap grubu içindeki leasing alacakları ve buna ilişkin kazanılmamış faiz gelirlerinin ADH’nin hesaplanmasında formülün paydasına dahil edilmemesi gerekmektedir. Çünkü formülün payında yer alan satış gelirleri içinde finansal kiralamaya ilişkin bir gelir söz konusu değildir. Ana faaliyet konusu finansal kiralama olan işletmelerde ise satış gelirleri içinde sadece döneme isabet eden faiz geliri bulunduğundan ticari alacaklar içinde de anapara alacakları çıkarılarak yalnızca faiz alacakları hesaplamaya dahil edilmelidir.

İşletme tarafından üçüncü kişilere karşı bir işin yapılmasının üstlenilmesi veya bir sözleşmenin ya da diğer işlemlerin karşılığı olarak geri alınmak üzere verilen depozito ve teminat niteliğindeki değerlerin izlendiği “126 ve 226 Nolu” hesaplar; karşılıkları satış gelirlerinde yer almadığı için, ya da bir diğer ifadeyle satış gelirleriyle doğrudan ilgili olmadıkları için ADH’nin hesaplanmasında ticari alacaklar içinde yer almamalıdır. Nitekim bu hesaptaki değerler geri alınmak üzere verilmiş olmaları ADH’nin hesaplanmasında ticari alacaklarda yer almamaları için bir diğer önemli sebep olarak görülmektedir.

MSUGT’nde “127-Diğer Ticari Alacaklar” hesabıyla aynı fonksiyonu taşıyan uzun vadeli bir hesap tanımlaması yapılmamış olup, 2 Seri No’lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği’e (16.12.1993 tarih ve 21790 nolu Resmi Gazete) göre bahsi geçen hesapta işletmenin ticari faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ve diğer ticari alacak hesaplarının kapsamına girmeyen tahsili gecikmiş alacaklar (henüz şüpheli alacak niteliğini kazanmayanlar) ve diğer çeşitli senetsiz ticari alacakların izlenmektedir. Dolayısıyla yukarıda vurguladığımız kur değerlemesi, KDV tutarları ve reeskont işlemlerine (eğer işletme bu hesaptaki senetli alacaklara reeskont uyguluyorsa) ilişkin önemli hususlar dikkate alınarak bu hesabın bakiyesi de ADH’nin hesaplanmasında ticari alacaklara dahil edilebilir.

ADH hesaplanırken ticari alacak toplamının tespitinde önem arzeden bir başka unsur da şüpheli ticari alacaklardır. MSUGT’ne göre “128-Şüpheli Ticari Alacaklar”; ödeme süresi geçmiş bu nedenle vadesi bir kaç defa uzatılmış veya protesto edilmiş, yazı ile birden fazla istenmiş ya da dava

veya icra safhasına aktarılmış senetli ve senetsiz alacakları kapsar. Vergi Usulu Kanunu'nun (VUK) 323. Maddesi'nde ise; "dava veya icra safhasında bulunan alacakların yanı sıra yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan dava ve icra takibine değmeyecek derecede küçük alacaklar şüpheli alacak sayılır" denilmektedir.

Bir işletmenin ADH hesaplanırken, ilgili dönemdeki şüpheli veya değersiz hale gelmiş alacaklarında paydada yer alması gerekir. Aksi halde oranın paydasında yer alan rakam küçüleceğinden, işletmenin alacaklarının paraya dönüşümünün hızlandığı şeklinde bir izlenim oluşabilir. Başka bir deyişle, şüpheli ve değersiz alacakların, ADH hesaplanırken dikkate alınmaması, işletmenin alacaklarının önemli bir bölümünün şüpheli alacak halini alması durumunda bile ADH'nin artışı şeklinde yorumlanabilir. (Ceylan, 2001:52) ADH hesaplanmasında diğer ticari alacak hesaplarında vurgulandığı gibi şüpheli ticari alacaklara ilişkin de kur değerlemesi, KDV tutarları ve reeskont işlemleri dikkate alınmalıdır. Şüpheli ticari alacakları duran varlıklarda temsil eden bir hesap bulunmamasına karşın "Şüpheli Alacaklar Karşılığı"nın 229 hesap koduyla yer aldığı görülmektedir. Muhasebe tekniği olarak «129-Şüpheli Ticari Alacaklar Karşılığı Hesabı" gibi çalışan bu hesap perakende satış yöntemi kullanarak bilanço gününden önceki iki hesap döneminde vadesinde tahsil edilemeyen alacakların ilgili dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalamasının değerlendirme dönemindeki vadeli satışlara uygulanması suretiyle bulunacak şüpheli alacaklar için ayrılan karşılıkları kapsamaktadır. Teminatlı alacaklarda karşılık, teminatı aşan kısım için ayrılmakta olup, bu hesapta ayrılan karşılıkların da ADH'nin hesaplanmasında kullanılmaması tutarlı sonuçlar almaya yardımcı olacaktır.

Son olarak ADH'nin hesaplanmasında ticari alacakların toplamını etkileyen faktoring işlemlerine değinilecektir. Faktoring işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde işletmelerde çok farklı uygulamalar benimsenmiştir. Faktoring sözleşmesinin kabil'i rücu (geri dönülebilir) ya da gayrıkabil'i rücu (geri dönülemez) olup olmadığına bakılmaksızın faktoring işlemlerinin muhasebeleştirilmesine yönelik makaleler ve diğer yayınlarda faktoring şirketinden tahsilat yapılır yapılmaz ilgili ticari alacak hesabının alacaklandırılıp bankalar hesabına borç kaydı yapılması önerilmektedir. Uygulamada çok az rastlanılan gayrıkabil'i rücu şeklindeki faktoring işlemlerine uygun olan bu yöntem, yaygın uygulamaya sahip olan kabil'i rücu faktoring işlemlerinde hatalı bulunmaktadır. Bu yöntemde

asil olarak, ilgili ticari alacak (alıcılar, alacak senetleri veya alınan çekler) hesabının alt hesaplarında; müşteriye ait alt hesaptan ya da portföydeki çek veya senetler alt hesabından alacaklandırılarak faktoring şirketine borçlandırma yoluyla devir (XXX Faktoring A.Ş.'den Alacaklar) yapılmalıdır. Bunu takiben mali borçlar grubu içinde ya "309-Diğer Mali Borçlar" hesabına ya da 2 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne uygun olarak "307-Factoring Borçları" adıyla açılacak yeni bir hesapta risk tutarı izlenmelidir. Faktoring şirketine temlik edilen ticari alacak tutarı kadar mali borç hesabına alacak kaydı yapılması ve faktoringe konu olan ticari alacak tutarı üzerinden hesaplanan masraf ve komisyonlardan oluşan maliyetlerin "780-Finansman Giderleri"ne, işletmenin nakden eline geçen bakiyenin ise "102-Bankalar" hesabına borç kaydı yapılarak muhasebeleştirilmesinin en sağlıklı yöntem olduğu düşünülmektedir. Çünkü kabil'i rücu faktoring işlemlerinde ticari alacağa ilişkin risk halen işletme üzerindedir ve bu tür sözleşmelerde faktoring şirketinden alınan hizmet finansman ve tahsilattan oluşmaktadır. Dolayısıyla ticari alacak işletmenin alacağı olup tahsilinde sorun yaşandığında işletme her türlü yükümlülüğe katlanacaktır. Sonuç olarak bir işletmede kabil'i rücu olarak yapılan faktoring işlemlerine ait bilanço tarihli temlik tutarı, işletmenin benimsediği muhasebe yönteminin detayları hakkında bilgi alınmak koşuluyla ticari alacaklara dahil edilmelidir.

2.2. Stok Devir Hızı Rasyosu

Stokların belirli bir dönemde ortalama olarak ne kadar sürede tüketildiğini hesaplamaya yarayan stok devir hızı rasyosu (SDH);

Satışların Maliyeti/Ortalama Stoklar (Formül 2)

formülüyle hesaplanmaktadır. Stokların ortalama tüketilme süresi (SOTS) ise;

360 gün/(Formül 2) yoluyla bulunur. "Formül 2"de payda, incelenen dönem sonundaki stok toplamı ile dönem başı stok toplamının aritmetik ortalamasıyla elde edilir. SOTS, işletmenin stok politikasına ilişkin ipuçları vermekle birlikte üretim ve ticaret işletmelerinde farklılıklar göstermektedir. Çünkü imalat işletmelerinde planlamadan sonra hammadde için verilen siparişle başlayan stok yönetim süreci, üretim aşamasından geçtikten sonra satış ile sonuçlanır. Ticaret işletmelerinde ise siparişin verilip emtianın satışı yapıldığından üretim yönetimi söz konusu olmaz. Üretim işletmelerinin hangi modeli uyguladıkları da kendi içinde ayrı önem taşımaktadır. Üretim sistemlerini, dönüşüm süreçlerinin özellikleri

itibariyle üç temel grupta toplamak mümkündür. Bunlar; Sürekli Üretim Sistemi (SÜS), Kesikli Üretim Sistemi (KÜS) ve Proje Tipi Üretim Sistemi (PÜS)'dir(Üreten, 2002:14). Dolayısıyla siparişe göre, seri, yığın veya proje tipi üretim yapan işletmelerin her birinde stok yönetim politikaları farklı olabilmektedir. SOTS'nin uzun olması işletmenin daha fazla stoklama maliyetine katlandığı anlamını taşımaktadır.

Bazı uygulamalarda SDH rasyosunun payında "Satışların Maliyeti" yerine "Net Satışlar"ın (Formül 3) yer aldığı görülmektedir. Ancak net satışlar satış fiyatı üzerinden, ortalama stoklar maliyet fiyatı üzerinden hesaplandığından sonuç gerçeği yansıtmaz(Usta, 2005:90). Dolayısıyla payın ve paydanın aynı değer ölçüleri ile kullanılması gerekmektedir. Eğer "Formül 2"nin payında net satışlar kullanılacaksa stokların da bilanço tarihi itibariyle satış fiyatları üzerinden hesaplanması gerekmektedir. VUK'un emtia ve mamullerin değerlendirilmesi hakkındaki 274. ve 275. maddelerine göre; maliyet bedeliyle değerlendirme esastır. Ancak emtianın maliyet bedeline nazaran değerlendirme günündeki satış bedelleri %10 ve daha fazla bir düşüklük gösterdiği hallerde mükellef, maliyet bedeli yerine 267. maddenin ikinci sırasındaki usul hariç olmak üzere, emsal bedeli ölçüsünü tatbik edebilir. Emsal bedelinin, gerçek bedeli olmayan veya bilinmeyen veyahut doğru olarak tespit edilemeyen bir malın, değerlendirme gününde satılması halinde emsaline nazaran haiz olacağı değer olarak tanımlandığı 267. maddeye göre yapılan değerlendirme sonucunda ulaşılan stok değeri SDH rasyosunun payında net satışların kullanılması durumunda paydada yer alabilir. Bu durumda işletmenin mali tablolarında stoklar için ayrılan değer düşüklüğü karşılığı dikkate alınmalıdır.

MSUGT'ne göre "158-Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı" hesabında; yangın, deprem, su basması gibi doğal afetler ve bozulmak, çürümek, kırılmak, çatlamak, paslanmak, teknolojik gelişmeler ve moda değişiklikleri nedenleriyle stokların fiziki ve ekonomik değerlerinde önemli azalışların ortaya çıkması veya bunların dışında diğer nedenlerle stokların piyasa fiyatlarında düşmelerin meydana gelmesi dolayısıyla, kayıpları karşılamak üzere ayrılan karşılıklar izlenmektedir. Aktifi düzenleyici, pasif karakterli bir hesaptır.

Stokların değer düşüşleri mali tablolara yansıtılırken değer artışlarının stoklara ilave edilmemesi "Formül 3"ten sağlıklı sonuçlar alınmasını engellemektedir. Buna karşın analist tarafından stoklar üzerinde yapılacak bazı işlemlerle "Formül 3" nispeten tutarlı bir yapıya kavuşturulabilecektir. Bu konudaki en uygulanabilir yöntem ise; stokların ilgili döneme ait brüt

kar marjına 1 ilave edilerek çarpılması yoluyla yapılan düzeltmedir. Daha basit bir düzeltme işlemi ise “Formül 2” yardımıyla hesaplanan SDH’nin “1+Brüt Kar Marjı”na bölünmesidir. (Akgüç, 1998:50)

Tüm bu hususlar dikkate alındığında gerek hesaplama kolaylığı ve gerekse değerlemede emsal bedeli uygulamasının belirli şartlar taşıması nedeniyle her dönem uygulanamayacağı ve yatay analizde tutarlı olmayan sonuçlar doğurabilmesi nedeniyle “Formül 2”nin en sağlıklı yöntem olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle SDH hesaplanırken “158-Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı” hesabının eksiltici etkisini bünyesinde barındıran stokların net tutarı değil karşılık öncesi brüt tutarın alınması yani maliyet bedelinin esas alınması önerilmektedir. Bu durumda SDH rasyosunun payında “Satışların Maliyeti”ni kullanmak gerekmektedir.

SDH’nin hesaplanmasında stoklar içinde önem taşıyan unsurlardan biri de verilen sipariş avanslarıdır. UFRS açısından, tüm riskler alıcıya geçmedikçe stok için katlanılan maliyet stoklara alınmadığından mali tablolarda verilen sipariş avansları diğer dönen varlıklar grubunda raporlanır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere stok yönetimi, planlama aşamasının ardından ihtiyaç duyulan girdi (hammadde, emtia vs.) için tedarikçilere sipariş verilmesiyle başlamaktadır. Sonuç olarak SDH’nin hesaplanmasında stoklara dahil edilmesi gereken “159-Verilen Sipariş Avansları” hesabında yabancı para cinsinden avanslardan kaynaklanan kur farklarına dikkat edilmesi gerekmektedir. Burada da yabancı para cinsinden ticari alacaklardaki değerlendirme farklarına ilişkin yukarıda belirttiğimiz genel husus geçerlidir. Ayrıca MSUGT’nde yapılan tanıma göre diğer stok kalemlerinin hiçbirinin kapsamına alınmayan ürün, artık ve hurda gibi kalemlerden oluşan “157-Diğer Stoklar” içinde ekonomik olarak değerini yitirdikleri düşünülse bile SDH’nin hesaplanmasında tutarlılığı korumak adına maliyet bedeliyle analize dahil edilmelidir.

Genelde uygulamacılar nezdinde karışıklığa neden olan bir husus da stoklara yüklenen finansman giderleridir. Vergi Usul Kanununun 274. maddesinde, satın alınan veya imal edilen emtianın maliyet bedeli ile değerlendirileceği hükme bağlanmıştır. Aynı Kanunun 262. maddesinde ise, «Maliyet bedeli, iktisadi bir kıymetin iktisap edilmesi veyahut değerinin artırılması münasebetiyle yapılan ödemelerle bunlara müteferri bilimum giderlerin toplamını ifade eder» hükmüne yer verilmiştir. Bu hüküm uyarınca, giderin maliyet bedeline intikal ettirilebilmesi için iktisadi bir kıymetin edinilmesi veya değerinin artırılması için yapılan ödemeler ile bunlara benzer ek diğer giderlerden olması gerekmektedir. 238 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel

Tebliğine göre; işletmelerin finansman temini maksadıyla bankalardan veya benzeri kredi müesseselerinden aldıkları krediler için ödedikleri faiz ve komisyon giderlerinden dönem sonu stoklarına pay vermeleri zorunlu bulunmamaktadır. Buna göre mükellefler söz konusu ödemelerini doğrudan gider olarak kaydedebilecekleri gibi, diledikleri takdirde stokta bulunan emtiaya isabet eden kısmı maliyete dahil edebileceklerdir. Bu bilgiler ışığında; finansman giderlerinin “Formül 2”nin paydasına (satışın yapılmasıyla beraber) yansıdığı ölçüde payına da yansımış olacağından herhangi bir karışıklığa girilmemesi gerekmekte, sadece işletmenin finansman giderlerinin analizi için stoklara finansman maliyetlerinin aktarılan kısmının bilinmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Genelde çeşitli yayınlarda ve analiz raporlarında SDH hesaplanırken sadece Tek Düzen Hesap Planı'nın (TDHP) “15-Stoklar” hesap grubuna yer verildiği görülmektedir. Oysa “29-Diğer Duran Varlıklar” hesap grubu bünyesinde de işletmenin sahip olduğu stoklara ilişkin hesaplar bulunmaktadır. Bu noktada söz konusu hesaplar hakkında bilgi verip SDH'nin hesaplanmasında analize dahil edilip edilmeyeceğini tartışmakta yarar bulunmaktadır.

Bu hesaplardan ilki TDHP'nda 293 koduyla yer alan “Gelecek Yıllar İhtiyacı Stoklar”dır. MSUGT'ne göre bu hesapta tedbirli satın alma ve imal etme politikası gereği ve stok dönüş hızı düşüklüğü nedeniyle işletmede bulunan ve işletmenin bir yıllık dönem içinde kullanabileceğinden daha fazla olan stok kalemlerinin izlenmektedir. Hesabın tanımında bile yer almasına karşın bu hesabın SDH'nin hesaplanmasında yer almaması anlamlı değildir. Bu gruptaki stoklarla ilgili bir diğer hesap da “294. Elden Çıkarılacak Stoklar Ve Maddi Duran Varlıklar”dır. Çeşitli nedenlerle işletmede kullanılmaya ve satış olanaklarını yitiren stoklar ve duran varlıkların izlendiği bir hesap olup, SDH'nin hesaplanmasında hesabın içindeki stok kalemleri maddi duran varlık kalemlerinden ayrıştırılmalıdır. Ayrıca bu hesaptaki ekonomik değerini yitirmiş unsurlar da “157-Diğer Stoklar” hesabı için yukarıda yaptığımız yorum ve değerlendirmelere tabidir. Tıpkı “15-Stoklar” hesap grubunda olduğu gibi bu hesap grubunda da bir değer düşüklüğü karşılığı hesabı bulunmaktadır. “298-Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı” hesabı 158 kodlu aynı adı taşıyan hesapla aynı işlevdedir. Dolayısıyla “158-Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı” hesabı için yaptığımız yorumlar bu hesap için de geçerlidir. Sonuç olarak değersiz stoklar için karşılık ayrılması stok devir hızı üzerinden yapılan analizlerin değil daha çok karlılık için yapılacak olan analizlerin konusudur.

Son olarak bilindiği üzere SDH'nin hesaplanmasında işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün de önem taşıdığını vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Ayrıca birden çok iştegal konusu olan işletmelerde SDH'den daha sağlıklı sonuçlar alabilmek için rasyonun pay ve paydasında değişiklikler yapmak gerekmektedir. Örneğin belirli bir ürün grubunun hem imalatını hem de ticaretini yapan bir işletmede "Formül 2"yi kullanarak analiz yapmak doğru sonuçlar vermeyecektir. Bunun için, söz konusu örnekten yola çıkılarak, SDH'nin payında "Satılan Mamul Maliyeti" ve paydasında da "Ortalama Mamul Stoku"nun yer aldığı bir formül ve ayrıca payında "Satılan Ticari Mal Maliyeti" ve paydasında "Ortalama Ticari Mal Stoku"nun bulunduğu bir formül oluşturularak yapılacak olan analizler doğruya en yakın sonucu verecektir. Burada dikkati çekme ihtiyacı hissedilen bir nokta da; ana faaliyet konusu hizmet işletmeciliği (bu tür işletmelerde SDH hesaplanmaz) olan işletmelerde imalat veya ticari amaçlı başka faaliyetler de varsa bunun yukarıdaki formüller yardımıyla analizi mümkün olabileceğidir.

2.3. Borç Devir Hızı Rasyosu

Ticari borçların belirli bir dönemde ortalama ödeme süresini hesaplamaya yarayan borç devir hızı rasyosu (BDH);

Kredili Alışlar/Ortalama Ticari Borçlar (Formül 4)

formülüyle hesaplanmaktadır. Ticari borçların ortalama ödeme süresi (BOÖS) ise;

360 gün/(Formül 4) yoluyla bulunur. "Formül 4"te payda, incelenen dönem sonundaki ticari borç toplamı ile dönem başı ticari borç toplamının aritmetik ortalamasıyla elde edilir. BOÖS, işletmenin tedarikçileri nezdindeki kredibilitelerini ölçmeye yardımcı olmaktadır.

Ticari borçların oluşumuna neden olan alışların vadeli yapılmış olması gerektiğinden formülün payında kredili alışları kullanmak doğruya en yakın sonucu verecektir. Ancak işletme içi analizlerde temini nispeten mümkün olan vadeli alış tutarına kredi analizi yapan finans kuruluşlarının ulaşması pek mümkün olamamaktadır. Diğer yandan, ticari alacakların devir hızıyla ilgili yaptığımız değerlendirme ile paralel olarak, sektörden sektöre farklılık göstermekle birlikte piyasalarda gözlenen ağırlıklı alış-satış yönteminin gerek bir senede bağlı gerekse açık hesap şeklinde ve senetsiz biçimde kredili olduğu bilinmektedir. Kredili alım rakamlarının saptanamadığı durumlarda anılan oranın, kuramsal açıdan bir ölçüde hatalı olmakla beraber, payına "Satışların Maliyeti" konularak hesaplanmaktadır(Akgüç, 1998:58).

Bununla birlikte uygulamada ve literatürde formülün paydasında incelenen dönem sonu itibariyle oluşan ticari borç toplamının alındığı görülmektedir. Burada satışların maliyeti belirli bir süreçte ulaşılan kümülatif rakamı (akım değişken) temsil ederken dönem sonu ticari borç tutarı (stok değişken) belirli bir gün sonundaki rakamı temsil etmektedir. Dolayısıyla tesadüfi olarak incelenen dönemin sonu olan günden bir gün önce yapılan bir ödeme ya da herhangi bir nedenden bir gün sonrasına ertelenen ödeme rasyonun hesaplanmasında yanlış sonuçlar doğurabilecektir. Bunun yanı sıra dönem başından analiz yapılan döneme kadar geçen sürede stok politikalarında gidilebilecek bir değişiklik de analisti yanlış sonuçlara götürebilecektir. Önceki dönemde optimum stok seviyesine yakın çalışmayı tercih edip piyasa borçlarının düşük olmasını isteyen bir işletmede sonraki dönemde sektörel koşulların değişmesi sonucunda meydana gelen beklentiler ya da alınan yüksek montanlı bir iş kapsamında stok seviyesinde büyük oranda yaşanacak bir artış ortalama ticari borcun gerçek durumdan çok farklı çıkmasına neden olabilecektir. Ayrıca belli dönemlerde ticari borçların ikamesi konumunda olan mali borçlar işletmeler için gerek vade gerekse maliyet açısından daha avantajlı olabilmektedir. Dolayısıyla ticari borç devir hızının analizinde alternatif kaynaklara yönelimin olup olmadığı da dikkate alınmalıdır.

ADH'nin hesaplanmasında ele aldığımız kur farkları ve KDV tutarının, genel olarak ticari borçların devir hızını hesaplarken de benzer bakış açısıyla ele alınması yararlı olacaktır. Ayrıca bu oranın hesaplanmasında uzun vadeli ticari borçların da paydaya dahil edilmesi gerekmektedir. Çünkü bazen makine veya taşıt alımlarında tedarikçi işletmeler tarafından uzun vadeli finansman sağlandığı bilinmekte ve 12 aydan daha uzun vadeli borçların rasyoya katılmaması yanlış analiz yapılmasına neden olmaktadır.

1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne (MSUGT) göre; kuruluşun ticari ilişkileri nedeniyle ortaya çıkan senetli ve senetsiz borçların kaydedildiği hesapları kapsayan ticari borçlar grubu ile ilgili uygulamada genellikle karşılaşılan sorunlardan biri ortaklar, ana kuruluş, iştirakler ve bağlı ortaklıklara olan ticari nitelikteki borçların "33- Diğer Borçlar" grubunda izlenmesidir.

VUK'na göre ticari borçlar mukayyet değeri ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bilanço gününde, senetli borçların tasarruf değeri ile değerlemesini sağlamak üzere borç senetleri için ayrılan reeskont tutarlarının izlenmesinde kullanılan "322 ve 422 nolu Borç Senetleri Reeskontu" hesapları pasifi düzenleyen aktif karakterli hesaplar olup bilanço tarihinde

ticari borç toplamını azaltmaktadır. VUK'nun 285. maddesine göre; (3239 sayılı Kanununun 22'nci maddesiyle eklenen fıkra) alacak senetlerini değerlendirme gününün kıymetine irca eden mükellefler, borç senetlerini de aynı şekilde işleme tabi tutmak zorundadırlar.

Bilanço tarihini izleyen gün, alacak senetleri reeskontunda olduğu gibi dönemsellik kavramı gereği kapatılması uygun olan bu hesaplar BDH'nin hesaplanmasında ticari borçlarda değerlendirilmemelidir. Çünkü satışların maliyeti alış işleminin yapıldığı tutar üzerinden gelir tablosuna yansırken ticari borcun da mukayyet değer üzerinden analize dahil edilmesi gerekmektedir. Ayrıca satıcıların fiyatlama yaparken vade farklarını da hesaba kattıklarından senetli borçların tasarruf değeriyle değil mukayyet değeriyle analize dahil edilmesi daha anlamlıdır. Dolayısıyla senetli borçlar da senetsiz borçlar gibi herhangi bir reeskont işlemine tabi tutulmadan kullanılmalıdır.

İşletmeler tarafından üçüncü kişilerin belli bir işi yapmalarını, aldıkları bir değeri geri vermelerini sağlamak amacıyla ve belli sözleşmeler nedeniyle gerçekleşecek bir alacağın karşılığı olarak alınan depozito ve teminat niteliğindeki değerlerin izlendiği "326 ve 426 Nolu" hesaplar; karşılıklı satışların maliyetinde yer almadığı için BDH'nin hesaplanmasında ticari borçlar içinde yer almamalıdır. Nitekim bu hesaptaki değerlerin geri verilmek üzere alınmış olmaları, BDH'nin hesaplanmasında ticari borçlarda yer almamaları için bir diğer önemli sebep olarak görülmektedir.

MSUGT'ne göre ticari borçlar grubu içindeki 320-420, 321-421 ve 326-426 nolu hesaplarının hiç birinin kapsamına alınamayan ticari borçların izlendiği "329 ve 429 nolu Diğer Ticari Borçlar" hesapları, yukarıda vurguladığımız kur değerlemesi ve KDV tutarları ilişkin önemli hususlar dikkate alınarak BDH'nin hesaplanmasında ticari borçlara dahil edilebilir. Ancak uygulamada ve konuya ilişkin bazı kaynaklarda kredi kartı ile mal ve hizmet alımı gerçekleştiren işletmeler için bu tür borçların "32-Ticari Borçlar" grubunda izlendiği görülmektedir(Yıldırım ve Tek, 2004:598). Özünde mali borçlar grubuna dahil olması gereken kredi kartı borçlarının yoğunlukla kullanıldığı "329-Diğer Ticari Borçlar" hesabından bu tür borçların çıkarılarak BDH hesaplanması gerekmektedir.

2.4 Diğer Devir Hızı Rasyoları ve Bazı Devir Hızı Rasyoları Yardımıyla Hesaplanan Göstergeler

Yukarıda detaylı şekilde incelenenler dışında literatürde bilinen başlıca devir hızı rasyoları Hazır Değerler Devir Hızı (HDDH), Dönen Varlık

(İşletme Sermayesi) Devir Hızı (İSDH), Maddi Duran Varlık Devir Hızı (MDVDH), Duran Varlık Devir Hızı (DVDH), Aktif (Varlık) Devir Hızı (VDH), Özsermaye Devir Hızı (ÖDH) ve Net İşletme Sermayesi Devir Hızı (NİSDH) olarak sıralanabilir. Söz konusu rasyolar hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalarda tanımlama ve fonksiyonları hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla bu rasyoların tanımlarına çalışmamızda yer verilmemiştir. Bahsi geçen devir hızlarının hesaplanmasında da tartışmaya açık birçok husus bulunmaktadır. HDDH'nin hesaplanmasında 108 nolu diğer hazır değerler hesabının formülün paydasında yer alıp almaması ve kredi kartı sliplerine ilişkin tartışmalar literatürde devam etmektedir. Ayrıca değerlendirme işleminden sonra maddi duran varlıklarda ortaya çıkan artışın yeni bir yatırım yapılmış gibi ele alınması MDVDH'nin yorumunda hatalı sonuçlar vermektedir. Yine değerlendirme işlemiyle ortaya çıkan özsermaye içerisindeki fon hesaplarının performansa katkısının olup olmadığı da bir başka tartışma konusudur. Uygulamada çok da yaygın bir kullanıma sahip olmayan bu devir hızı rasyolarına ilişkin hususlar için çalışmamızda detaya inilmemiştir. Fakat Dönen Varlık Devir Hızı, Aktif Devir Hızı ve Net İşletme Sermayesi Devir Hızı'nın hesaplanmasında ADH, SDH ve BDH'nin hesaplanmasıyla ilgili yukarıda belirtilen hususların dikkate alınması gerekliliğini belirtmekte yarar bulunmaktadır.

Yukarıda ayrı ayrı bölümlerde haklarında bilgi verilen ADH, SDH ve BDH rasyoları ile bu rasyolardan temin edilen AOTS, SOTS ve BOÖS gibi veriler yardımıyla başka göstergelere ulaşmak mümkündür. Bunların başlıcası Etkinlik Oranı'dır. "ADH+SDH" şeklinde hesaplanan bu oran bir işletmede hammaddenin nakde dönüşmesine kadar geçen süreyi göstermektedir. Üretim, satış, dağıtım ve tahsilat sürelerinin bir bileşimidir. Genelde bu süre ne kadar kısalsa o kadar iyi ve olumludur. "365/Etkinlik Oranı" olarak hesaplanan Etkinlik Süresi nakde dönüşüm süresi olarak da ifade edilebilir. (Akgüç, 2006:437) Etkinlik süresi "AOTS+SOTS" olarak da hesaplanabilir.

Alacak, borç ve stok devir süreleri, işletmenin likidite durumuna ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu üç devir süresi; "AOTS+SOTS-BOÖS" şeklinde bir hesaplama tabii tutulduğunda Nakit Çevirme Süresi'ni (NÇS) temsil etmektedir. Nakit Dönüşüm Süresi olarak da adlandırılan NÇS, etkinlik süresinden (AOTS+SOTS) ticari borçların ortalama ödeme süresinin düşülmesi suretiyle hesaplanmakta ve şirketlerin kasasından çıkan nakdin net olarak ne kadarlık süre zarfında geri döndüğünü ölçmeye imkan sağlamaktadır (Sakarya, 2008:228). Aynı zamanda işletmenin faaliyetlerinden kaynaklanan ortalama olarak kaç günlük nakit ihtiyacının

bulduğunu gösteren NÇS, önemli bir likidite ölçüm aracıdır. İşletmenin döneme ait net satış tutarının “NÇS/360” ile çarpılması sonucunda ortalama nakit ihtiyacı hesaplanabilmektedir. Bulunan sonucun işletmenin nakit varlıkları (hazır değerler ve menkul kıymetler) ile karşılaştırılması sonucunda nakit fazlası veya açığı görülebilecektir. Nakit açığı söz konusu ise işletmenin dönem içinde başvurabileceği kısa vadeli alternatif nakit kaynaklarının bulunup bulunmadığı (cari hesap şeklinde çalışan açık krediler, ortakların finansman gücü vs.) sorgulanmalıdır.

Nadir de olsa (-) negatif nakit dönüşüm süresi durumu da oluşabilmektedir. Bu durum işletmenin işletme sermayesine ihtiyaç duyduğunu, fakat tedarikçiler tarafından finanse edildiğini gösterir. Bu durum daha ziyade Ülkemizde hızlı tüketim malları sektöründe çalışan büyük market zincirlerinde görülen bir durumdur. Yüklü miktarlarda ve vadeli mal alan işletmelerin düşük stok tutma süresi ve nakit ağırlıklı satış yapmaları neticesinde bu durum oluşmaktadır. (Sakarya, 2008:232)

Etkinlik Süresi ve NÇS gibi göstergelerin yanı sıra AOTS ve BOÖS arasındaki ilişkinin incelenmesi de büyük önem taşımaktadır. Söz konusu iki göstergenin en azından dengeli bir yapıda olması kabul edilebilir, BOÖS lehine fazla veren bir durum ise tercih edilen durumlardır. AOTS ve BOÖS arasında uyumsuzluk varsa bu çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Bunlardan biri işletmenin üretime soktuğu hammadde piyasasındaki vade koşulları ile üretim sonucu ortaya çıkan mamulün piyasasındaki vade koşulları arasındaki farktır. Bir diğeri ise; işletmenin müşterilerine tanıdığı/ tanıyabildiği kredi imkanları ile tedarikçileri nezdindeki kredibilitesi arasındaki farklılıktır.

3. Türkiye’de Devir Hızı Rasyolarının Analistler Tarafından Kullanımına Yönelik Araştırma

Faaliyet devir hızı rasyoları gerek işletme yöneticileri ve gerekse kreditorler açısından önemli birer veri niteliğindedir. Söz konusu veriler işletmenin ana faaliyet konusundan doğan nakit akışının etkinliğini ölçme yolunda aydınlatıcı göstergeler olarak kabul edilmektedir. Bahsi geçen göstergelerin Ülkemizde finans kuruluşlarında görev yapan analistler tarafından kullanım düzeyleri, yaklaşımları ve doğru kullanılıp kullanılmadığının incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın araştırma detayları aşağıda verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Ülkemizde finans kuruluşlarında görev yapan analistlerin faaliyet devir hızı rasyolarını kullanım düzeyleri, temel yaklaşımları ve bu rasyoları doğru

kullanılıp kullanılmadığının incelenmesi amacını taşıyan çalışmamızda araştırma yöntemi olarak anket uygulanmıştır. Toplam 12 sorudan oluşan anketimizi 61'i banka, 2'si leasing ve 10'u faktoring kuruluşunda görev yapan toplam 73 analist yanıtlamıştır. Anketimize yanıt veren analistlerin kurum bazında detayları incelendiğinde 13 banka, 2 finansal kiralama şirketi ve 6 faktoring kuruluşunun bulunduğu görülmüştür. Sonuç olarak örneklemimizin; analist bazında %83'ünü bankalar, %14'ünü faktoring şirketleri, %3'ünü leasing şirketleri oluştururken kurum bazında %62'si bankalar, %29'u faktoring şirketleri ve %9'u leasing şirketlerinden meydana gelmiştir. Gelen anketler incelendiğinde aynı finans kuruluşunda görev yapan analistler tarafından devir hızı hesaplamaları ve uygulamalarına yönelik sorulara farklı cevaplar verildiği görülmüş ve dolayısıyla kurum bazındaki yanıtların heterojen bir yapıda olmaları nedeniyle cevapların değerlendirilmesinde kurum sayısı yerine analist sayıları üzerinden analizler yapılmasının daha uygun olacağı kanısına varılmıştır.

3.2. Araştırmadan Elde Edilen Bulgular

Anketimizi yanıtlayan analistlerin tamamı kredi analizinde faaliyet devir hızı rasyolarından yararlanmaktadır. Kredi analizinde en çok yararlanan rasyo %93 ile ADH olup ardından %86 ile SDH, %77 ile BDH gelmektedir. Diğer devir hızı rasyolarından İşletme Sermayesi Devir Hızı %33, Özsermaye Devir Hızı %16 ve Varlık Devir Hızı %10 kullanım oranına sahiptir.

Araştırmamızın örneklemini oluşturan analistlerin %89'u faaliyet devir hızı rasyolarını kredi analizinde faydalı bulurken %11'i faydasızın bulunmadığı kanısını ortaya koymuştur. Devir hızı rasyolarını faydalı bulmayan kesimin %80'i gerekçe olarak analiz ettikleri işletmelerin mali tablolarını sağlıklı bulmalarını, %10'u mali verilerin sağlıklı olmasına rağmen hesapladıkları rakamlarla işletmelerden aldıkları bilgilerin örtüşmemesini ve kalan %10'u da bu rasyoların kredi analizinde bir anlam ifade etmemesini öne sürmüşlerdir.

Analistlerin ADH'nı hesaplarırken sadece %41'i ticari alacakları; "Senetli Alacaklar+Senetsiz Alacaklar+Diğer Ticari Alacaklar" olan doğru biçimiyle ele aldıkları görülmüştür. "Senetli Alacaklar+Senetsiz Alacaklar+Diğer Ticari Alacaklar+Verilen Depozito ve Teminatlar-Reeskont ve Karşılıklar"ı kullanan analistlerin oranı da %41 olarak hesaplanmıştır. Analizlerinde ticari alacakları sadece "Senetli Alacaklar+Senetsiz Alacaklar" olarak değerlendiren analistler %11 ve "Senetli Alacaklar+Senetsiz Alacaklar+Diğer Ticari Alacaklar+Verilen Depozito ve Teminatlar" olarak değerlendiren analistler ise %7 paya sahiptir. Sonuç olarak ADH

hesaplanmasında analistlerin %59'u ticari alacakları içerik bakımından yanlış uygulamaktadır. Bununla birlikte analistlerin %52'si ticari alacakları hesaplarken uzun vadeliyi hesaplamaya dahil ederken %48'i sadece kısa vadeli ticari alacakları kullanmaktadır.

SDH rasyosunun hesaplanmasında stok toplamını sadece %45'lik bir kitle "Hammadde+Y.Mamul+Mamul+Emtia+Diğer Stok+Verilen Sip. Avansları" olan doğru yöntemle hesaplamaktadır. %25'lik kesim değer düşüş karşılığı ayrıldıktan sonraki net tutarı kullanırken analistlerin %23'ü brüt tutarı kullanmakta fakat verilen sipariş avanslarını dikkate almamaktadır. Anketlerin %7'sinde ise stokların en yalın hali olan "Hammadde+Y. Mamul+Mamul+Emtia" formülüyle hesaplama yapıldığı tespit edilmiştir.

SDH oranının payında satışların maliyetini kullananların oranı %66 iken net satışları kullananların oranı %34 düzeyindedir. Buna karşın paydada maliyet bedeliyle hesaplanan stokların kullanım oranı %71 ve satış fiyatıyla hesaplanan stokların kullanım oranı %29 seviyesinde olmuştur. Rasyonun payında %66'lık kesim satışların maliyetini kullanmasına rağmen paydada maliyet bedeliyle hesaplanan stokların kullanım oranının %71 ve formülün payında net satışları kullanan kesimin %34 paya sahipken satış fiyatı ile hesaplanan stokları kullananların oranının %29 olması yaklaşık %5'lik kesimin SDH rasyosunu;

"Net Satışlar/Ortalama (Maliyet bedeliyle hesaplanan) Stoklar"

veya

"Satışların Maliyeti/Ortalama (Satış fiyatıyla hesaplanan) Stoklar"

şeklinde kullandığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuçlara göre SDH'nin hesaplanmasında analistlerin %66'lık kısmı, yukarıda da detaylarını vererek önerdiğimiz "Satışların Maliyeti/Ortalama (Maliyet bedeliyle hesaplanan) Stoklar" formülünü kullanmaktadır. Buna karşın %29'luk kesim gerek hesaplama zorluğu ve gerekse değerlemede emsal bedeli uygulamasının belirli şartlar taşınması nedeniyle her dönem uygulanamayacağı ve yatay analizde tutarlı olmayan sonuçlar doğurabilmesi nedeniyle kullanımını önermediğimiz "Net Satışlar/Ortalama (Satış fiyatıyla hesaplanan) Stoklar" formülünü kullanmaktadır. Ancak burada eğer yukarıda belirttiğimiz bazı hususlar dikkate alınıyorsa SDH'nin ikinci formülle hesaplanması sonucunda da doğru bilgilere ulaşmanın mümkün olduğu vurgulanmalıdır. Elde edilen sonuçlara göre bankalar, leasing kuruluşları ve faktoring şirketlerinde görev yapan ve anketimizi yanıtlayan analistlerin %5'i SDH rasyosunu tamamen yanlış hesaplamaktadır.

Analistlerin BDH rasyosunu hesaplarken sadece %38'i ticari borçları; "Senetli Borçlar+Senetsiz Borçlar+Diğer Ticari Borçlar" olan doğru şekliyle hesapladıkları görülmüştür. Ticari borçları "Senetli Borçlar+Senetsiz Borçlar+Diğer Ticari Borçlar+Alınan Depozito ve Teminatlar-Reeskontlar" şeklinde hesaplayan analistlerin toplam örnekleme oranı %36'dır. %15'lik kesim karşılıkları dikkate almamakta fakat alınan depozito ve teminatları hesaplama dahil etmektedir. BDH oranının hesaplanmasında %11'lik kesim ticari borçları "Senetli Borçlar+Senetsiz Borçlar" formülüyle hesaplamaktadır. Diğer yandan, ankete katılan analistlerin %55'i uzun vadeli ticari borçları hesaplama dahil etmekte, buna karşın %45'i BDH'nin hesaplanmasında sadece kısa vadeli ticari borçları kullanmaktadır.

Çalışmamızda anketlerde en yoğun kullanıldığı görülen üç faaliyet devir hızı rasyosuna odaklanılmıştır. Anket araştırması sonucunda elde edilen tüm bu bulgular dikkate alındığında bazı noktalar göze çarpmaktadır. Bunlar:

- Analistlerin tamamının kredi analizinde kullandığı faaliyet devir hızı rasyoları %89'luk bir kesim tarafından faydalı bulunmaktadır.
- Devir hızı rasyolarını faydalı bulmayan kesimin %80'i gerekçe olarak analiz ettikleri işletmelerin mali tablolarını sağlıklı bulmalarını, %10'u mali verilerin sağlıklı olmasına rağmen hesapladıkları rakamlarla işletmelerden aldıkları bilgilerin örtüşmemesini ve kalan %10'u da bu rasyoların kredi analizinde bir anlam ifade etmemesini öne sürmüşlerdir.
- Söz konusu rasyoların kredi analizinde yüksek düzeyde önem taşıdığı genel kabul görmüş bir olgudur. Ancak devir hızı rasyolarını sağlıklı bulmayan kesimin öne sürdüğü diğer iki husus dikkate alınmalıdır.
- Sağlıksız mali tablolar genel bir sorun olup, analiz sürecinde yapılacak ilave, aktarım ve tenzilat gibi düzeltme işlemleriyle kısmen azaltılması mümkündür. Ancak öne sürülen diğer gerekçe olan mali verilerin sağlıklı olmasına rağmen hesaplanan rakamlarla işletmelerden alınan bilgilerin örtüşmemesi oldukça önem taşımaktadır. Bu uyumsuzlukta işletme yöneticilerinin yanlış değerlendirme yapmış olmaları veya bilerek analiste yanlış bilgi vermeleri gibi etkenler söz konusu olabilmektedir. Fakat analistlerce bu rasyoların yanlış hesaplanıyor olması da göz ardı edilmemelidir.
- Analistlerin ADH'nı hesaplarken içerik bakımından (pay ve paydada yer alan unsurların muhteviyatları) sadece %41'i ve vade bakımından ise %52'si doğru uygulama yapmaktadır.

- SDH'nin hesaplanmasında içeriği doğru oluşturan analistlerin oranı %45 seviyesinde kalmıştır.
- SDH'yi kullanan analistlerin %5'i rasyoyu tamamen yanlış kullanmakta, satış fiyatıyla temsil edilen değerleri maliyet bedeliyle ifade edilen unsurlarla analiz etmektedir.
- BDH rasyosunun sadece %38'lik bir analist kesimince içerik bakımından doğru hesaplandığı görülmüştür. Uzun vadeli ticari borçları hesaplamaya dahil ederek vade bakımından doğru uygulamayı yapan analistlerin oranı ise %55 düzeyindedir.

Genel olarak bakıldığında içerik bakımından analistlerin yarısından daha fazlası faaliyet devir hızlarını yanlış hesaplamaktadır. Vade bakımından ise analistlerin yarısından biraz fazlası doğru uygulamalar yapabilmektedir. SDH'nda hatalı rasyo kullananlar da dikkate alındığında analistler içinde çoğunluk bir kesim tarafından faaliyet devir hızı oranlarının yanlış hesaplandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

İşletmelerde finansal performansın ölçümünde kullanılan yaygın ve önemli bir teknik olarak kabul edilen rasyo analizinde önemli yere sahip olan ve işletme faaliyetlerinin etkinliğini ölçmeye yarayan faaliyet devir hızı rasyoları pratik birer tahlil aracı olmakla birlikte hesaplanmalarında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Elde edilen anket sonuçlarına göre finans kuruluşlarının mali tablolar analizine ilişkin personel eğitimlerinde bu hususlara daha çok yer vermesi gerekmektedir. Çünkü %50'nin altında kalan doğru uygulamacıların payı, gelişmekte olan finans piyasaları için pek de iç açıcı bir gösterge olarak yorumlanamamaktadır.

Kaynakça

- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2001). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Akgüç, Ö. (1991). *Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Avcıol Basım-Yayın
- Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim*. İstanbul: Avcıol Basım-Yayın
- Akgüç, Ö. (2006). *Mali Tablolar Analizi*. İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık
- Ceylan, A. (2001). *İşletmelerde Finansal Yönetim*. Bursa: Ekin Kitabevi
- Müftüoğlu, T. (2005). *İşletme İktisadı*. Ankara: Turhan Kitabevi

Sakarya, Ş. (2008). Nakit Yönetiminde Nakit Dönüş Süresi Analizinin Kullanılması: İMKB'deki KOBİ'ler Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13(2): 227-248

Usta, Ö. (2005). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık

Üreten, S. (2002). *Üretim/İşlemler Yönetimi, Stratejik Kararlar ve Karar Modelleri*. Ankara: Gazi Kitabevi

Yıldırım, O. ve Tek, N. (2004). *Finansal Muhasebe*. İzmir: Birleşik Matbaacılık
1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (26.12.1992 tarih ve Mükerrer 21447 sayılı Resmi Gazete)

2 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (16.12.1993 tarih ve 21790 sayılı Resmi Gazete)

11 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (31.07.2003 tarih ve 25185 sayılı Resmi Gazete)

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu (10.01.1961 tarih ve 10703 sayılı Resmi Gazete)

238 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (02.03.1995 tarih ve 22218 sayılı Resmi Gazete)